

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ШЛЯХОМ ГУМАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ

Анотація. У статті представлено аналіз особливостей формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів шляхом гуманізації процесу навчання.

Ключові слова: гуманізація освіти, компетентнісний підхід, компетентність, державний стандарт освіти.

Анотация. В статье представлен анализ особенностей формирования профессиональной компетентности будущих учителей начальной школы путем гуманизации процесса обучения.

Ключевые слова: гуманизация образования, компетентностный подход, компетентность, государственный стандарт образования.

Abstract. The analysis of the modern state of problem of realization of competency building of future teachers of primary school of Ukraine is executed in the article.

Keywords: humanization of education, competency builds approach, competence, state standard of education.

Актуальність. Розвиток людства на початку третього тисячоліття визначається поглибленням і прискоренням загальносвітових, соціально-економічних, політичних, соціокультурних процесів, зумовлених науково-технічним прогресом, швидкою інформатизацією та комп'ютеризацією, демократизацією суспільного життя у більшості країн світу. Найбільш відповідальну в цих умовах роль виконує освіта, що має безпосередній та найбільший вплив на особистість і суспільство. Освіта є соціальним інститутом, через який проходить кожна людина, набуваючи при цьому рис особистості, фахівця й громадянина. Завдяки діяльності вчителя реалізується державна політика у створенні інтелектуального, духовного потенціалу нації, розвитку вітчизняної науки, техніки й культури, збереженні й примноженні культурної спадщини й формування людини майбутнього, а також забезпечується Конституційне право громадян України на здобуття повної

загальної середньої освіти. Все це висуває проблеми підготовки вчителя, його професійного становлення і професійної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Провідні дослідники вітчизняної професійної початкової освіти (В. Бондар, Н. Бібік, О. Біда, Т. Байбара, М. Вашуленко, П. Гусак, Л. Коваль, О. Комар, Н. Кічук, С. Мартиненко, О. Савченко, Г. Тарасенко, Л. Хомич, Л. Хоружа, І. Шапошникова та ін.). визначають такі сутнісні характеристики професійної компетентності вчителя початкових класів, як поглиблене знання предмета, постійне оновлення знань для успішного вирішення професійних завдань, наявність змістового, процесуального й особистісного компонентів.

В Україні дослідження питань упровадження компетентнісного підходу в освіті систематизовано у працях О. Пометун. Вони охоплюють як загальні питання компетентнісного підходу в освіті щодо формування ієрархії компетентностей (ключових, галузевих, предметних), так і детальну розробку цих питань для освітніх галузей [9].

Мета статті: розглянути основні аспекти формування професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів шляхом гуманізації педагогічного процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття “ключові компетентності” виступає в даному контексті як “вузлове” поняття, оскільки компетентність має інтегрований характер, а саме: об’єднує професійні знання, інтелектуальні навички, вміння й способи діяльності.

Поняття “компетентність” (лат. *competens* – відповідний, здібний) означає коло повноважень будь-якої посадової особи чи органу; володіння знаннями, досвідом у певній галузі. Професійна компетентність педагога є особистісними можливостями вчителя, що дозволяють йому самостійно й ефективно реалізувати цілі педагогічного процесу. “Компетентність” визначає рівень професіоналізму особистості, а її досягнення відбуваються через здобуття нею необхідних компетенцій, що є метою професійної підготовки фахівців.

Під компетенціями ми розуміємо сукупність взаємозалежних якостей особистості (знання, уміння, навички, способи діяльності), необхідні для якісної продуктивної діяльності. Компетентність визначаємо як володіння відповідними компетенціями. Педагогічна компетентність є системою наукових знань, інтелектуальних і практичних умінь та навичок, особистісних якостей і утворень, що за умов достатньої мотивації та високому рівні професійності психічних процесів забезпечує самореалізацію, самозбереження й самовдосконалення особистості педагога в процесі професійної діяльності.

Метою формування педагогічної компетентності є забезпечення належної професійної підготовки випускника та його конкурентноспроможності на ринку освітніх послуг.

Основними завданнями формування педагогічної компетентності майбутнього фахівця початкової освіти є:

- створити умови для становлення професійної культури майбутнього спеціаліста;
- активізувати формування ключових компетенцій майбутнього вчителя початкової школи;
- забезпечити оволодіння технологіями самоорганізації та самоактуалізації;
- формувати професійну мобільність студентів;
- організовувати методичну, дидактичну підтримку студентів;
- формувати соціальну активність на основі особистісних якості та соціальних умінь особистості.

Професійна компетентність учителя – це сукупність його особистісних якостей, загальної культури й кваліфікаційних знань, умінь, методичної майстерності, гармонійна інтеграція яких у педагогічній діяльності дає оптимальний результат.

Важливими є внутрішні фактори вчителя: особистісні якості, його загальна культура, управлінські й організаторські можливості, а вже потім –

кваліфікаційна компетентність, що передбачає знання, уміння, навички з отриманої спеціальності.

Професійна компетентність – це базова характеристика діяльності спеціаліста; вона включає як змістовий (знання), так і процесуальний (уміння) компоненти і має головні суттєві ознаки, а саме мобільність знань, гнучкість методів професійної діяльності та критичність мислення.

Основними структурними елементами педагогічної компетентності є теоретичні педагогічні знання (передбачають зміст психолого-педагогічних знань, визначених навчальними програмами), практичні вміння, особистісні якості педагога.

Професійна компетентність учителя обумовлює його педагогічну майстерність.

Значущість педагогічної компетентності для педагогічної діяльності зумовлюється її функціями.

До них належать такі функції:

- педагогічного самовизначення;
- педагогічного самомотивації;
- педагогічного самонавчання й самовдосконалення;
- педагогічної самореалізації;
- педагогічної самопрофілактики й самореабілітації.

Урахування даних функцій у процесі формування педагогічної компетентності забезпечить успішне вирішення мети й завдань професійної підготовки майбутніх фахівців.

Принципи формування педагогічної компетентності.

1. *Принцип гуманізму* – створення умов для формування кращих якостей і здібностей студента; гуманізація стосунків між викладачами й вихованцями, повага до особистості майбутнього спеціаліста, розуміння його запитів, інтересів, гідності; виховання гуманної особистості, щирої, людяної, доброзичливої, милосердної.

2. *Принцип демократизації* – усунення авторитарного стилю у спілкуванні. Сприйняття особистості майбутнього вчителя як вищої соціальної цінності, визначення його права на свободу, розвиток педагогічних здібностей.

3. *Принцип компетентності* – створення умов для розвитку необхідних структурних елементів педагогічної компетентності випускника.

4. *Принцип педагогічної творчості* – створення умов для розвитку індивідуально-особистісної творчості.

5. *Принцип проблемності* передбачає орієнтацію майбутнього фахівця на вирішення реальних педагогічних проблем.

6. *Принцип реалізму* передбачає орієнтованість випускника педагогічного закладу на досягнення реальних педагогічних цілей, оволодіння необхідними для цього засобами й методами.

7. *Принцип педагогічного саморозвитку* передбачає орієнтацію випускника на створення умов для стабільного задоволення власних духовних і педагогічних потреб у саморозвитку й самореалізації. Професійна підготовка майбутніх учителів буде ефективною, якщо вона здійснюється в комплексі зазначених підходів і принципів, має цілісний характер.

8. *Принцип орієнтації на особистість* - вибір змісту методів, форм навчання спирається на природну схильність студентів до пізнання, цілеспрямовано актуалізує їх духовні потреби та інтереси, сприяє духовній самореалізації.

9. *Принцип технологічної єдності процесу навчання*, використання нових технологій навчання.

10. *Принцип діалогізації навчання* – відмова від монологізму як соціально-орієнтованого спілкування – діалогу; розвиток у студентів уміння бачити сильні й слабкі аспекти співрозмовника, критично ставитись до отриманої інформації, розрізняти упереджену неупереджену інформацію, виявляти розбіжності в позиціях учасників діалогу та розуміти позицію співрозмовника.

Види компетентностей. У науковій літературі розглядають різні варіанти класифікацій видів педагогічної компетентності, що виявляють її структурність, багатогранність, відображають зв'язок із різними галузями науки.

Сучасні дослідники визначають такі види компетентностей:

- загальнопедагогічну;
- професійно-правову;
- соціальну;
- психологічну;
- комунікативну;
- конфліктологічну тощо.

Вони пов'язані з вимогами до його знань та особливостями професійної діяльності.

Ефективність процесу формування педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів у системі ступеневої підготовки залежатиме від повноти реалізації всіх його складових. Конкретними шляхами можуть бути:

– включення проблематики професійно-педагогічної компетентності до дослідницьких програм та планів навчальної підготовки спеціалістів на різних освітньо-кваліфікаційних рівнях; проведення науково-теоретичних конференцій та семінарів, практично-методичних нарад з актуальних проблем формування педагогічної компетентності;

– створення на базі кращих освітянських закладів експериментальних центрів, лабораторій для опрацювання виховних інновацій, розповсюдження передового досвіду творчих педагогічних працівників;

– корегування й узгодження змісту освіти, навчальних планів та програм з метою орієнтації на основні компоненти професійно-педагогічної компетентності, розробка й упровадження нових курсів, що сприятимуть формуванню професійно-педагогічно компетентності майбутніх учителів початкової ланки освіти;

- науково-методичне забезпечення підготовки педагогів, соціальних працівників, психологів вищих навчальних закладів з урахуванням основних видів компетенцій майбутніх спеціалістів;
- розробка й видання типових програм, методичних посібників, підручників, методичних матеріалів;
- розробка й упровадження нових методик навчання та виховання з метою формування конкурентноздатного працівника освітньої галузі;
- використання засобів масової інформації з метою висвітлення кращого педагогічного досвіду;
- вивчення світового педагогічного досвіду, адаптація кращих прикладів формування педагогічної компетентності;
- налагодження контактів з міжнародними організаціями, проведення спільних міжнародних заходів та проектів з проблем формування професійно-педагогічної компетентності;
- ефективне застосування інноваційних програм освітніх технологій;
- науково-методичні розробки з питань стратегії розвитку освітнього процесу, використання інноваційних форм і методів індивідуального чи групового пошуку;
- використання творчого потенціалу вчителів-практиків та науковців у вдосконаленні навчально-виховного процесу.

Технологічна підготовка майбутніх учителів початкових класів у світлі гуманістичної парадигми полягає у формуванні гуманістичної спрямованості педагогічної діяльності. Під гуманістичною спрямованістю ми розуміємо єдність мотиваційно-ціннісних орієнтацій особистості, в основі якої – ставлення до людини як найвищої цінності. Вона визначає, стимулює всі види й форми взаємин учасників педагогічного процесу, зміст діяльності вчителя. Гуманістичну спрямованість майбутнього вчителя початкових класів визначаємо як професійну властивість, що є основою прояву у дітей поваги до інших, відповідальності, турботи, творення добра. Безперечно, гуманістичну спрямованість зумовлюють моральні потреби, що є певним

станом особистості. Вони виявляються у прагненні людини надавати допомогу іншим, співпереживати, піклуватися про певний психологічний клімат у колективі тощо. Відмітимо, що в основі гуманістичної спрямованості вчителя початкових класів має бути потреба у гуманній діяльності [5, 127].

Важливо зазначити, що гуманізація педагогічної діяльності може бути реалізована тільки за певних психолого-педагогічних умов (за А.В. Сущенком) [13], як от:

- створення вчителем державно-пошукового середовища, ситуацій успіху, зміна негативних емоцій приємними, розширення емоційних вражень;
- безоцінне прийняття вчителем кожної дитини, підхід до учня з оптимістичних позицій;
- урахування особистісних цілей та інтересів дитини;
- наповнення олюдненим змістом шкільних предметів;
- забезпечення полегшення в осмисленні навчального матеріалу, організація спільної діяльності вчителя і учнів на засадах партнерства;
- застосування інтерактивних методів і форм навчання, де оволодіння знаннями здійснюється в процесі спільного з учителем пошуку істини, зіткнення думок, поглядів, позицій, різноманітних можливих розв'язань пізнавально-моральних завдань;
- розвиток самоконтролю й самооцінки учнів, збагачення їх творчого та духовного потенціалу;
- розкриття внутрішніх мотивів самовдосконалення, озброєння учнів засобами організації повноцінного життя, збагачення духовного змісту на кожному віковому етапі.

Реалізація даних умов вимагає відповідної професійної підготовки з боку майбутнього вчителя початкових класів.

Висновки. Отже, спираючись на науково обґрунтовані дослідження попередніх авторів, маємо визначити, що підготовка майбутніх учителів

початкових класів до гуманізації педагогічного процесу буде успішно реалізована за таких психолого-педагогічних умов:

- забезпечення студентам статусу суб'єкта навчальної діяльності;
- встановлення суб'єкт-суб'єктної гуманної взаємодії в системі „викладач-студент”, „студент-учень”;
- стимулювання розвитку гуманістично-етичних установок та саногенного (оздоровчого) мислення студентів.

З огляду на це сучасний викладач педагогічного ВНЗ повинен мати такі якості:

- емпатію – здатність відчувати емоційний стан студента й колег;
- толерантність – здатність розуміти й приймати унікальність будь-якої особистості;
- прагнення до емоційної підтримки іншої людини;
- рефлексію – вміння виділити підставу професійної діяльності, вчинків, стосунків, життєвих труднощів як власних, так і студента.

Таким чином, результатом підготовки майбутніх учителів початкових класів до гуманізації педагогічного процесу є формування вчителя гуманістичної орієнтації. Це вчитель, здатний брати відповідальність за долю дитини, її життя, духовний і психологічний комфорт, за її захист; він (учитель-гуманіст) спрямований на організацію гуманного педагогічного процесу в початковій ланці освіти, має адекватні цінності, гнучке професійне мислення, розвинуту професійну гуманну спрямованість.

Звичайно, у статті розкрито лише окремі аспекти проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів до гуманізації педагогічного процесу, оскільки це питання багатогранне. Чим більше уваги приділятимемо утвердженню гуманної спрямованості педагогічної діяльності студента, тим ефективніше буде здійснено гуманізацію педагогічного процесу у початковій ланці освіти. На наступному етапі дослідження плануємо визначити практичні результати запропонованих нами шляхів вищевказаної підготовки.

Література

1. Адоньев Є.О. Традиційна та гуманістична парадигми освіти в антропологічному вимірі / Адоньев Є.О. // Постметодика . – 2002. - № 7-8. – С.12-15.
2. Кісіль М. В. До питання філософії стандартів у галузі вищої освіти / М. В. Кісіль // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія № 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія : Зб. наукових праць. – Випуск 12(25). – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2007. – С. 207 – 214.
3. Коваль Л. В. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи: технологічна складова : монографія / Л. В. Коваль. – Донецьк : Юго-Восток, 2009. – 375 с.
4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / Бібліотека з освітньої політики [за заг. ред. О. В. Овчарук] . – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.
5. Крамаренко А.М. Гуманістична спрямованість діяльності майбутніх учителів початкових класів / Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. наук. праць / Ред. кол. Сущенко Т.І. та ін. – Київ-Запоріжжя, 2003. – Вип. 28. – С.125-129.
6. Культура современного урока / Под ред. Н.Е. Щурковой. – М. : Изд-во «Российское педагогическое агентство», 1997. – 92 с.
7. Митник О. Розвиток професійної компетентності сучасного вчителя: реалії і перспективи / О. Митник // Початкова школа. – С. 35-37.
8. Моторіна В. Г. Дидактичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів математики у вищих педагогічних навчальних закладах : дис.. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : 13.00.04 / Валентина Григорівна Моторіна; Харківський національний пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Х., 2005. – 512 с.
9. Пометун О. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти / О. Пометун // Рідна школа. - 2005. - № 1. - С. 65-69.
10. Пехота Е.Н. Индивидуализация профессиональной подготовки учителя / Под общ. ред. И.А. Зязюна. – К : Вища школа, 1997. – 281 с.
11. Підготовка майбутнього вчителя для впровадження педагогічних технологій: Навч. посібник / За ред. І.А. Зязюна, О.М. Пехоти. – К. : Видавництво А.С.К., 2003. – 240 с.
12. Орлов Ю.М. Восхождение к индивидуальности: Книга для учителя / Орлов Ю.М. – М. : Просвещение, 1991. – 387 с.
13. Сущенко А.В. Гуманізація педагогічної діяльності як інноваційний процес / Ред. кол. Сущенко Т.І. та ін. // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. наук. праць. – Київ-Запоріжжя, 2003. – Вип. 29. – С. 32-39.